

Contents

David Graeber: Tyranova kazatelna - o základních podobách nadvlády - Archetypal.cz

Profesor David Graeber – antropolog, kterého známe jako autora knihy [Dluh](#) nebo třeba článku [Práce na hovno](#) – se v tomto textu pouští do průzkumu nepříliš navštěvovaných hlubin lidské duše. [Článek původně vydal The Baffler](#).

Pokud narazíte na chybu nebo dostanete nápad, jak něco přeložit lépe, jako vždy na těchto stránkách platí: dejte nám vědět komentářem [nebo emailem](#).

Šikanování vytváří morální drama, ve kterém reakce oběti na akt agrese může být použita jako opodstatnění původního agresivního skutku.

Koncem února a začátkem března roku 1991 během první války v zálivu vojska Spojených Států ostřelovala, bombardovala a jinak podpalovala tisíce iráckých mužů, kteří se snažili utéct z Kuvajtu. Takových incidentů proběhla celá řada—[“Highway of Death”](#) (dálnice smrti), [“Highway 8”](#), [“Battle of Rumaila”](#) (bitva o Rumailu)—vzdušné síly USA při nich odřízly stahující se řady Iráčanů a zahájily “střelbu do krocanů,” jak tomu v armádě říkají: chycení vojáci jsou jednoduše zmasakrováni ve svých vozidlech. Z fotografií spálených těl, která se zoufale snaží vyprostit ze svých aut, se staly ikonické symboly této války.

Nikdy jsem nechápal, proč tato masová vražda iráckých mužů není považována za válečný zločin. Je jasné, že v té době se americké velení obávalo, že by se to mohlo stát. Prezident George H. W. Bush bleskově ohlásil dočasný klid zbraní a v armádě vynaložili mimořádné množství úsilí, aby snížili počty obětí, skryli okolnosti, pomluvili oběti (“tlupa vyvrhelů, násilníků a vrahů”, jak to později popsal generál

Norman Schwarzkopf), a zabránili nejhorším fotografiím objevit se v americké televizi. Říká se, že existují videa panikařících Iráčanů z kamer namontovaných na bojových helikoptérách, která nikdy nevyjdou na světlo.

Dává smysl, že si s tím elity dělaly starosti. Šlo tam konec konců převážně o mladé muže, kteří byli odvedeni do armády a kteří, když byli posláni do boje, učinili rozhodnutí, které bychom si mohli usilovně přát u všech mladých mužů, čelících obdobné situaci: řekli k čertu s tím, sbalili si věci a vydali se domů. Za to měli být zaživa upáleni? Když v IS minulou zimu upálili jordánského pilota, bylo to všemi odsuzováno jako nevýslovně barbarské, což samozřejmě také bylo. Přesto se v IS mohli hájit aspoň tím, že na ně ten pilot shazoval bomby. Stahující se Iráčané na “Dálnici smrti” a jiných hlavních tazích amerických masakrů—to byly děti, které bojovat nechtěly.

Ale co když právě toto odmítnutí bojovat způsobilo, že iráčtí vojáci nevzbudili silnější sympatie nejen v elitních kruzích, u kterých byste to ostatně nečekali, ale ani v běžných lidech. Protože se na věc přece dá dívat i takto: ti muži byli zbabělci. Dostali, co jim patřilo.

A skutečně se zdá, že muži, kteří jsou ve válečných zónách, ale nebojují, příliš sympatie nevzbuzují. Dokonce i zprávy mezinárodních lidskoprávních organizací mluví téměř výhradně o masakrech žen, dětí, případně ještě starých. Z toho lze vyvodit, ačkoliv přímo zmíněno to nikdy není, že dospělí muži se buďto bojů účastní, nebo s nimi něco není v pořádku (“Chcete mi říct, že tam vraždili ženy a děti a vy jste se je ani nesnažil bránit? To jste takový srab?”)

O těch, kdo se do masakrů pouští, je známo, že tímto tichým souhlasem cynicky manipulují: mezi nejslavnější

patří velitel bosenských Srbů, který si spočítal, že obviněním z genocidy se lze vyhnout, když místo vyhlazení všech obyvatel dobytých městeček a vesnic vyvraždí jen všechny muže mezi patnácti a pětapadesáti.

Naši empatii pro prchající irácké oběti masakru ale pomáhá obcházet ještě něco víc. Konzumenti amerických zpráv byli bombardováni obviněními, že ve skutečnosti šlo o bandu zločinců, kteří osobně znásilňovali a plenili a vyhazovali novorozence z inkubátorů (na rozdíl od jordánského pilota, který prostě jen shazoval bomby na města plná žen a dětí z výšky, která se mu zdála bezpečná). Všichni se učíme, že šikanování se ve skutečnosti dopouští jen zbabělci, takže nemáme problém akceptovat, že i opak musí být pravdou. Pro většinu z nás je naše prvotní zkušenost s šikanou na té či oné straně něčím, co se vznáší v pozadí kdykoliv přijde řeč na válečné zločiny a ohavnosti. To zásadním způsobem ovlivňuje naši citlivost a naši schopnost pociťovat empatii.

Zbabělost je také příčina

Většina lidí nemá války ráda a cítí, že svět by bez nich byl lepším místem. Ale pohrdání zbabělostí námi hýbe na mnohem hlubší úrovni. Konec konců pro dobovačná tažení je dezerce—tendence odvedenců povolanych poprvé zakusit slávu bitvy opustit pochod a skrýt se v nejbližším lese, rokli nebo na prázdném statku a pak s útvarem v bezpečné vzdálenosti vymyslet způsob, jak se vrátit domů—pravděpodobně jedno z největších rizik. Například Napoleonovy armády ztrácely podstatně víc vojáků následkem dezerce než kvůli boji. Armády odvedených často musí za vlastními liniemi nasazovat značné procento odvedenců s příkazem zastřelit jiné své kolegy, kteří by se pokusili uprchnout. A přesto se ani ti, kdo tvrdí, že válku

nenávidí, často necítí úplně dobře po těle, když by měli dezerci obhajovat.

Když jeden nebo dva přihlížející mají námitky, šikanující se obvykle stáhne. Ale z nějakého důvodu je většina přihlížejících přesvědčena, že se stane pravý opak.

Jedinou skutečnou výjimkou, o které vím, je Německo, které vztyčilo řadu monumentů věnovaných “neznámému dezertérovi.” První a nejslavnější je v Potsdamu a je na něm nadepsáno: “ČLOVĚKU, KTERÝ ODMÍTL ZABÍJET SVÉ BLIŽNÍ.” Ale i když někomu zmiňuji tento monument, často se setkávám s jakýmsi instinktivním ucuknutím. “Hádám, že lidi se budou ptát: Doopravdy dezertovali proto, že nechtěli zabíjet druhé, nebo spíš proto, že sami nechtěli umřít?” Jako by s tím bylo něco v nepořádku.

V militaristických společnostech, mezi které Spojené Státy patří, je téměř axiomatické, že nepřátelé musí být zbabělci—obzvláště, jestli je možné nepříteli onálepkovat jako “teroristu” (tedy někoho, kdo je obviněn ze snahy vyvolat v nás strach, změnit ve zbabělce *nás*). A pak je nutné provést rituální obrat a trvat na tom, že ne, že ve skutečnosti jsou to oni, kdo se bojí. Všechny útoky na občany USA jsou z definice “zbabělé útoky.” Druhý George Bush označoval útoky z 11. září za “zbabělé činy” již následujícího rána. Na povrchu je to trochu zvláštní. Konec konců Muhammadu Attovi a jeho spiklencům by se dala přiřknout spousta nepěkných označení—skutečně je z čeho vybírat—ale “zbabělci” mezi ně jistě nepatří. Vyhodit do vzduchu oslavu svatby pomocí bezpilotních dronů by mohlo být považováno za zbabělý čin. Osobně vletět s letadlem do

mrakodrapu vyžaduje nervy z oceli. Nicméně jak se zdá, už jen myšlenka, že je možné být odvážný v nesprávné věci, spadá mimo oblast přijatelné veřejné debaty, přestože je faktem, že většina toho, co označujeme za světovou historii, sestává z nekonečných výčtů odvážných lidí konajících hrůzné věci.

O základních chybách

Dříve či později bude každá snaha o lidskou svobodu muset pochopit, proč jsme smířeni s poměřováním a řazením společností podle množství uplatňovaného násilí a nadvlády. A připadá mi, že naše niterná reakce na slabost a zbabělost a naše zvláštní neochota identifikovat se i s těmi nejlépe ospravedlnitelnými podobami strachu by nám mohly leccos napovědět.

Problém je, že dosud debatu ovládali stoupenci dvou úplně stejně absurdních pozic. Na jedné straně jsou ti, kdo tvrdí, že o lidech jako druhu nejde říct nic obecného; na druhé ti, kdo předpokládají, že cílem je vysvětlit, proč to vypadá, že některým lidem se manipulování s ostatními líbí. Druhý tábor téměř bez výjimky končí u vyprávění o násilných paviánech a šimpanzích, většinou proto, aby tím mohli poukázat, že lidé—nebo alespoň ti z nás s dostatkem testosteronu—po svých lidoopích předcích zdědili tendenci k agresivnímu prosazování sebe sama, jejímž projevem jsou války, kterých se tedy nelze zbavit, ale zato mohou být převedeny na výnosné tržní aktivity. Na základě těchto předpokladů zbabělcům chybí fundamentální biologický impuls a je tedy jen stěží překvapující, že jimi opovrhujeme.

Tento příběh pokulhává mnoha způsoby, ale nejočividnější je, že to jednoduše není pravda. Vyhlídky na možnost odchodu do války v mužích nespouští nějaké automatické

biologické mechanismy. Vezměte si, co Andrew Bard Schmookler označil jako “bajku o pěti kmenech”. Údolí řeky sdílí pět kmenů. Všichni mohou žít v míru, pokud jeden každý z nich bude zachovávat mír. V okamžiku, kdy se věci zvrtnou—dejme tomu, že se mladí muži jednoho kmene rozhodnou, že po ztrátě milované osoby je uspokojivější přinést si domů hlavu nějakého cizince, nebo že je jejich Bůh vyvolil, aby byli zhoubou nevěřících—mají zbylé kmeny, pokud nechtějí být vyhlazeny, jen tři možnosti: prchnout, podvolit se, nebo svou vlastní společnost přeorganizovat k podpoře válčení. Logika věci vypadá nenapadnutelně, nicméně jak vám potvrdí každý, kdo má znalosti historie dejme tomu Oceánie, Amazonie nebo Afriky, ohromné množství společností se jednoduše odmítlo přeměnit podle potřeb války. Znovu a znovu se setkáváme s popisem relativně mírumilovných komunit, které prostě přijímaly, že každých pár let budou muset utéct do kopců, když jim místní špatňáci přijedou vypálit vesnice, znásilňovat, plenit, a odnesou si části chycených nešťastníků jako trofeje. Převážná většina lidských mužů odmítla trávit čas přípravou na válku, i když to bylo v jejich bezprostředním praktickém zájmu. Pro mně je to dostatečným důkazem toho, že lidský druh není nějak zvlášť bojechtivý.

Ještě než dospělé muže úplně omluvíme, měl bych dodat, že argument o potřebě vojenské převahy má ostří na obě strany: i společnosti, jejichž muži se rozhodnou přeorganizovat pro úspěch ve válce, v drtivé většině případů trvají na tom, že ženy by neměly bojovat vůbec. To jde jen stěží považovat za efektivní. I kdybychom došli k závěru, že muži jsou obecně vzato lepšími bojovníky (a to vůbec není jasné, protože to záleží na druhu boje), když budeme mít za úkol vybrat tu zdatnější polovinu dané populace, spadnou do výběru i ženy. A ve skutečně zoufalé

situaci by bylo sebevraždou nezapojit každé ruce, které jsou k dispozici. Nicméně znovu a znovu se setkáváme s muži—i s méně bojovnými—kteří se rozhodnou raději padnout, než by porušili zásadu, že ženám by nikdy nemělo být dovoleno zacházet se zbraněmi. Není divu, že je pro nás obtížné pociťovat sympatie s mužskými oběťmi krutostí: jsou v míře, v jaké bránili ženám v boji, spoluvinní postojem k mužskému násilí, které je zničilo. Ale pokud zkusíme identifikovat klíčový problém nebo sadu problémů v lidské přirozenosti, která by dovozovala takovému postoji k mužské násilnosti vůbec existovat, dostaneme jen matoucí obrázek. Třeba nemáme zabudovaný sklon k násilné panovačnosti, zato máme tendenci tvářit se, že existující formy násilné nadvlády—počínaje tou mužskou nad ženami—jsou samy o sobě morálním imperativem.

Nikdo samozřejmě nepopírá, že jako lidé jsme nedokonalá stvoření. Prakticky každý náš jazyk má slovo s podobným významem jako “lidský” nebo obraty jako “chovat se k někomu jako ke člověku,” což naznačuje, že jednoduše rozeznat jinou bytost jako sobě rovného člověka obnáší zodpovědnost chovat se k nim s jakýmsi minimem laskavosti, úcty a respektu. Je také ale očividné, že této zodpovědnosti nikde nikdo nedostává zcela důsledně. A když selžeme, pokrčíme rameny a prohlásíme, že jsme “jen lidé.” Být člověkem tedy znamená mít ideály, *a zároveň selhávat* ve snaze jim dostat.

Pokud je toto způsob, jakým o sobě lidé uvažují, pak je jen těžko překvapující, že když se snažíme zjistit, co strukturám násilné nadvlády umožňuje fungovat, máme tendenci dívat se na existenci protispolečenských impulsů a ptát se: Proč jsou někteří lidé krutí? Proč si přejí podmanit si ostatní? Tyto otázky jsou však nesprávné. Lidé mají nekonečně rozmanité

tendence. Obvykle nás táhnou celou řadou směrů naráz. Pouhá přítomnost takových impulsů nic neznamená.

Otázka, kterou bychom si měli klást, není “proč jsou lidé někdy krutí” ani “proč jsou někteří lidé většinou krutí” (ačkoliv všechny důkazy ukazují, že skutečných sadistů je v celkové populaci extrémně nízké procento), ale jak je možné, že jsme vytvořili instituce, které takové chování podporují a které naznačují, že krutí lidé jsou jistým způsobem hodni obdivu—nebo si zaslouží alespoň stejné sympatie jako jimi manipulovaní bližní.

Tady myslím, že je důležité se pečlivě podívat, jak instituce organizují reakce publika. Obvykle když si zkusíme představit prvotní scénu nadvlády, vidíme jakési Hegelovské protiklady, pána a otroka, dvě strany, které usilují jedna od druhé získat uznání, což vede k tomu, že jedna strana je neustále ušlápnutá. Místo toho bychom si však měli představovat trojúhelník vztahů mezi agresorem, obětí a svědky, ve kterém obě soupeřící strany usilují o uznání (potvrzení, sympatie, atd.) od někoho dalšího. Hegelovské soupeření o nadvládu je konec konců jen abstrakce. Mýtus. Málokdo z nás skutečně viděl dva dospělé muže bojovat o život v souboji, ve kterém by bylo cílem být tím druhým uznán za skutečného člověka. Scénář s trojúhelníkem, ve kterém do sebe dvě strany buší, přičemž se zároveň snaží zapůsobit na diváky, aby uznali jejich lidskost, jsme zažili všichni a všichni jsme se ho v té či oné roli od dob základní školy alespoň tisíckrát účastnili.

Základní (školní) struktury nadvlády

Řeč je samozřejmě o školním šikanování. Tvrdím, že šikanování je svého druhu základní struktura lidské nadvlády. Pokud chceme chápat, kde se to v člověku

pokazilo, tady bychom měli začít.

I v tomto případě je třeba říci některé věci předem. Bylo by snadné sklouznout zpět do hrubých evolučních argumentů. Existuje myšlenková tradice—můžeme ji nazvat tradice *Pána much*—která školního tyrana představuje jako moderní verzi pradávné “[zabijácké opice](#)”, prvotního alfa samce, který hned, jak přestane být omezován racionální dospělou mužskou autoritou, nastolí zákon džungle. Ale to očividně není pravda. Ve skutečnosti je lepší knihy jako *Pán much* číst jako úvahu na téma technik vypočítaného teroru a zastrašování, který britské veřejné školy používaly, aby z dětí z vyšších tříd vytvarovaly úředníky schopné spravovat impérium. Tyto techniky se nevytořily v nepřítomnosti autority; naopak jde o techniky, které mají za cíl jistý druh chladnokrevně vypočítavé dospělé mužské autority *vytvořit*.

Dnes už většina škol nefunguje jako Eton či Harrow v době Williama Goldinga, ale i na školách, které dokonce mají proti šikanování vypracované programy, probíhá šikana způsobem, který nijak není ve sporu s institucionální autoritou školy, protože šikanování je jistým odleskem této autority. Jeden očividný postřeh pro začátek: děti ze školy nemohou odejít. Normální instinkt dítěte v situaci, kdy je týráno nebo ponižováno někým větším, by byl odejít jinam. Děti však ve škole tuto možnost nemají. Pokud se budou snažit utéct mimo nebezpečí, budou přivedeny zpět. Mám podezření, že to je jeden z důvodů, proč existuje stereotyp tyrana jako učitelova milánka nebo dokonce pomocníka: i když není pravdivý, čerpá z vědomí, že tyran závisí na autoritě instituce nejméně tímto způsobem— oběti na místě, kde je tyran může třeba mlátit, drží v zásadě škola sama. Tato závislost na autoritě je také důvodem, proč nejvýraznější a nejpropracovanější formy šikanování

najdeme ve věznicích, kde dominantní vězni a vězeňští dozorcí utvořili aliance.

Co víc, šikanující jsou si obvykle vědomi, že systém pravděpodobně potrestá každou jejich oběť, která se pokusí útok nějak výrazněji vrátit. Stejně jako žena, konfrontovaná tyranem, který může vážit klidně dvojnásobek, si nemůže dovolit “bojovat férově” a musí se místo toho chopit vhodného momentu, aby svému tyranovi způsobila co největší škody—protože mu nesmí nechat možnost jí to vrátit—tak i oběť školního šikanování musí na útok odpovědět nepoměrně větší silou. V tomto případě ne proto, aby byl oponent vyřazen, ale aby váhal podnikat další výpady.

Tuto lekci mám z první ruky. Na základní škole jsem byl hubený, mladší než mí spolužáci—přeskočil jsem ročník—a tím pádem jsem byl hlavním cílem pro několik větších dětí, které téměř vědeckým způsobem vyvinuly techniku, jak uštvět skrčkům jako já ostré, tvrdé a rychle údery, aniž by mohli být obviněni ze rvaní. Útočili na mě téměř denně. Nakonec jsem se rozhodl, že už toho bylo dost, a ve vhodné chvíli jsem jednoho obzvlášť hnusného troubu poslal k zemi dobře mířenou ranou do hlavy. Myslím, že jsem mu rozbil ret. Svým způsobem to fungovalo přesně tak, jak jsem zamýšlel: na měsíc nebo dva se mi tyraní vyhýbali. Ale bezprostředním výsledkem bylo, že jsme byli oba odvedeni do ředitelny kvůli rvačce, a fakt, že mě udeřil první, byl shledán nevýznamným. Byl jsem označen za viníka a vyloučen z kroužku matematiky a vědy. (Jelikož spolužák byl trojkař, neměli ho z čeho vyloučit.)

“Nezáleží na tom, kdo si začal” je pravděpodobně šest nejzákladnějších slov našeho jazyka. Samozřejmě, že na tom záleží.

Crowdsourcovaná krutost

Jen velmi málo se tématu role institucionální autority věnuje psychologická literatura o šikanování, která, vzhledem k tomu, že je psána hlavně pro školní autority, většinou předpokládá, že role školy je blahodárná. Přesto novější výzkum—kterého je od střelby ve škole v Columbine spousta—ukazuje celou řadu docela překvapivých odhalení o základních podobách nadvlády. Pusťme se hlouběji.

Jako první tento výzkum odhaluje, že naprostá většina šikanování se odehrává před obecnstvem. Útlak v soukromí je relativně vzácná věc. Šikana je hodně o ponížení, a tohoto efektu nejde docílit bez někoho, kdo by celou věc pozoroval. Někdy obecnstvo aktivně podporuje tyrana smíchem, povzbuzováním, nebo se i přidá. Častěji ale obecnstvo jen pasivně přihlíží. Jen zřídka se někdo zastane spolužáka ohroženého, ponižovaného nebo napadeného.

Když se výzkumníci ptají dětí, proč nezasáhly, pár jich řekne, že oběť si o to koledovala, ale většina řekne, že se jim sice nelíbí, co se stalo, a určitě nemají v oblibě tyrana, ale rozhodly se nezapojovat, protože by to mohlo znamenat, že z nich taky bude oběť—a o to horší by celá situace byla. Je zajímavé, že to není pravda. Studie totiž také ukazují, že když jeden nebo dva přihlížejíci mají námítky, šikanující se obvykle stáhne. Ale z nějakého důvodu je většina přihlížejších přesvědčena, že se stane pravý opak. Proč?

Možná proto, že jim to říká téměř každé populární dílo libovolného žánru, kterému mohli být vystaveni. Komiksoví superhrdinové běžně zasahují se slovy, “Hej, přestaň mlátit toho kluka”—a bez výjimky tyran svou zlobu obrátí proti nim, což mívá za následek nejrůznější zajímavé věci. (Pokud

je v tomto druhu fikce skryto nějaké poučení, je to jistě něco jako: “Radši by ses do podobných věcí neměl/a míchat, pokud si nezvládneš poradit s monstrem z jiné dimenze, které z očí střílí blesky.”) “Hrdina” tak, jak je představován médií USA, je v zásadě alibi pro pasivitu. Poprvé jsem si to uvědomil, když jsem sledoval maloměstské televizní zprávy, kde komentátor chválil jakéhosi teenagera, který skočil do řeky, aby zachránil tonoucí dítě. “Když jsem se ho ptal, proč to udělal,” říkal komentátor, “řekl to, co vždycky říkají skuteční hrdinové, ‘Udělal jsem jen to, co by za podobných okolností udělal každý.’” Obecenstvo z toho má pochopit, že to samozřejmě není pravda. Každý by to neudělal. A je to tak v pořádku. Hrdinové jsou výjimeční. Je dokonale přípustné, že za podobných okolností budete vy *sami* jen postávat opodál a čekat na profesionální záchranný tým.

Je také možné, že obecenstvo složené ze školáků reaguje na šikanování pasivně proto, že už pochopili, jak funguje autorita dospělých, a mylně se domnívají, že na stejném principu funguje i jejich kontakt s vrstevníky. Když bude dejme tomu policista cloumat nějakým dospělým nešťastníkem, pak ano, je naprostá pravda, že snažit se do toho zasahovat vás přivede do problémů. A všichni víme, co se děje “whistleblowerům.” (Vzpomeňme ministra zahraničí Johna Kerryho, který Edwardu Snowdenovi vzkazoval, aby se “pochlápil” a odevzdal se životu plnému sadistického šikanování v rukou justičního systému USA. Jak to má nevinné dítě chápat?) Osudy Manningů a Snowdenů celého světa jsou dobře viditelnou reklamou na základní princip americké kultury: ačkoliv zneužívání autority není správné, otevřeně poukazovat na zneužívání autority je ještě mnohem horší—a zaslouží to ten nejpřísnější trest.

Druhý překvapivý objev z nedávného výzkumu: šikanující

netrpí nízkým sebevědomím. Psychologové dlouho předpokládali, že dětští tyraní si na ostatních vybíjejí své nejistoty. Ne. Ukazuje se, že většinou se tyraní chovají jako malí samolibí fracci ne proto, že by byli trýznění pochybnostmi, ale proto, že skutečně *jsou* malí samolibí fracci. Jejich sebevědomí je dokonce tak pevné, že kolem sebe vytváří morální vesmír, ve kterém je jejich naparování a násilnost standardem, podle kterého mají být posuzováni všichni ostatní; slabost, nešikovnost, roztržitost nebo kňučení nejsou jen hříchy, ale přímo provokace, které by byl zločin ponechat bez odezvy.

I tady mohu nabídnout svědectví z první ruky. Rád vzpomínám na pár slov, která jsem prohodil s frajerem, kterého jsem znal ze střední školy. Byl to trouba, ale dobrosrdečný. Myslím, že jsme se spolu dokonce jednou nebo dvakrát zhulili. Jednoho dne, když jsme nacvičovali nějakou divadelní hru v kostýmech, mě napadlo, že by mohlo být vtipné vrátit se v tom renesančním hábitu na kolej. Nicméně hned, jak mě tam spatřil, se na mě vrhnul, jako by mi chtěl dát co proto. To mě tak pobouřilo, že jsem se zapomněl bát. “Matte! Co to do háje děláš? Proč jsi na mě takhle skočil?” Matt z mé reakce byl tak vyjevený, že úplně zapomněl mě dál ohrožovat. “Ale... tys přišel na kolej v elastákách!” protestoval. “Cos jako čekal?” Šlo o projev hluboké nejistoty ohledně vlastní sexuality? Nevím. Možná ano. Ale skutečnou otázkou je, proč předpokládáme, že potíže v jeho hlavě jsou tak důležité? Ve skutečnosti záleží na tom, že upřímně cítil, že brání zavedené společenské uspořádání.

V tomto případě mladistvý tyran použil násilí, aby vynutil homofobická pravidla mužství, které s ním sdílí i dospělí muži. Ale u malých dětí to tak často není. A tady přicházíme

k třetímu překvapujícímu objevu psychologické literatury—možná nám napoví nejvíc ze všech.

Pravděpodobným prvním cílem nebývá ňouma s brýlemi nebo ta tlustá holka. Ti přijdou na řadu až později, až se šikanující (vždy si všímající mocenských vztahů) naučí vybírat si své oběti podle norem dospělých. V první fázi je výběrovým kritériem reakce oběti. Ideální oběť není naprosto pasivní. Ne, ideální oběť je ta, která se snaží nějakým způsobem odporovat, ale dělá to neefektivně, třeba když sebou hází, křičí, nebo pláče a vyhrožuje, že to poví mamince, nebo když předstírá, že bude bojovat a pak zkusí utéct. Tím, že se takto zachová, vytvoří přesně to morální drama, ve kterém si obecnstvo může říct, že tyran musel být alespoň v nějakém smyslu v právu.

Tato trojúhelníková dynamika mezi šikanujícím, obětí a obecnstvem je to, co označuji jako hlubinnou strukturu šikanování. Zasloužila by si analýzu v učebnicích. Vlastně by si zasloužila viset všude kolem zapsaná obřími neonovými písmeny: *Šikanování vytváří morální drama, ve kterém reakce oběti na akt agrese může být použita jako opodstatnění původního agresivního skutku.*

Nejen že se toto drama objevuje na samých počátcích šikanování v raném dětství; je to přesně ten aspekt, který přetrvává i v dospělosti. Nazývám to “vy dva toho nechte” problém. Každý, kdo navštěvuje nějaká online fóra, ten vzor rozpozná. Agresor útočí. Oběť se snaží distancovat a nic nedělá. Nikdo se nevměšuje. Agresor zesílí útok. Oběť se snaží distancovat a nic nedělá. Nikdo se nevměšuje. Agresor dál zesílí útok.

Může se to stát tucetkrát, padesátkrát, ale nakonec oběť zareaguje. Tehdy, a teprve tehdy, se okamžitě ozvou výkřiky typu “Do sebe! Do sebe! Podívejte jak se ti dva

volové řežou!” nebo “Nemůžete se prostě uklidnit a zkusit se na to podívat pohledem toho druhého?” Chytrý tyran ví, že se to stane—a že za to, že je agresorem, žádné body neztratí. Také ví, že když naladí svou agresi na správnou notu, bude moci samu odpověď oběti představit jako hlavní problém.

Zbohatlík: Jsi slušnej chlap, ale musím říct, že jsi tak trochu debil.

Chudák: Tak trochu cože? Co tím kurva chceš říct?

Zbohatlík: Už vidíš co myslím? Uklidni se! Říkal jsem přece, že jsi slušnej chlap. A ty výrazy! Trochu se mírni, jsou tu i dámy.

A to, co platí o společenských třídách, platí i o dalších formách strukturální nerovnosti: proto také máme označení jako “uječené ženské” nebo “naštvaní černoši” a celou řadu dalších, podobně pohrdavých. Ale základní logika šikanování těmto nerovnostem předchází. Je prahmotou, ze které jsou vytvořeny.

Přestaň se mlátit

Tvrdím, že hlavní lidská chyba není v tom, že bychom jako druh byli nějak zvlášť agresivní. To jen naše reakce na agresivitu za moc nestojí. Náš prvotní instinkt, když vidíme nevyprovokované násilí, je se buďto tvářit, že se nic neděje, nebo když už to není možné, postavit útočníka a oběť na stejnou úroveň a tím je umístit do jakési karantény, která jako by měla zabránit, aby se násilí šířilo dál. (Proto také psychologové zjistili, že šikanující i jejich oběti bývají zhruba stejně neoblíbení.) Pocit viny způsobený podezřením, že jde v zásadě o zbabělý způsob chování—protože to v zásadě je zbabělý způsob chování—uvolňuje prostor komplexní hře projekcí, ve které tyran může být viděn zároveň jako

nepokořitelný superpadouch a zároveň jako politováníhodný, nejistý chvástal, zatímco oběť se stává jak agresorem (kvůli porušení sociálních norem, na které tyran poukázal nebo které si vymyslel) tak i patetickým zbabělcem, neschopným se bránit.

Samozřejmě nabízím jen naprosto základní náčrt komplexní psychodynamiky. Ale i tak nám tyto vhledy mohou pomoci pochopit, proč je pro nás tak těžké rozšířit své sympatie mimo jiné i na prchající irácké odvedence, pobité americkými vojáky během jejich “střelby do krocanů”. Používáme na to stejnou logiku, jakou jsme používali jako pasivní pozorovatelé nějakého dětského tyrana šikanujícího svou mrskající se oběť: postavíme na stejnou úroveň agresora i oběť, trváme na tom, že vinu nesou stejně (všimněte si, jak kdykoliv slyšíme zprávy o nějakých zvěrstvech, někdo okamžitě začne tvrdit, že oběti také musely spáchat nějaká zvěrstva), a jen doufáme, že díky této karanténě nás nákaza násilí také nepostihne.

Jsou to složité záležitosti. Netvrdím, že jim zcela rozumím. Ale pokud se někdy chceme přiblížit ke skutečně svobodné společnosti, budeme si muset uvědomit, jak trojúhelníkový a vzájemně se podporující vztah šikanujícího, oběti a obecnstva opravdu funguje, a pak přijít se způsoby, jak tomu čelit. Pamatujte si, že situace není beznadějná. Kdyby nebylo možné vytvářet struktury—zvyky, citlivost, různé podoby obecného moudra—které někdy zvládnou spuštění této dynamiky zabránit, nebyly by rovnostářské společnosti jakéhokoliv druhu vůbec možné. Pamatujte si také, jak málo odvahy obvykle stačí k odrazení tyranů, kteří se neopírají o nějakou institucionální moc. Ale nejmíc ze všeho si pamatujte, že když už se šikanující o nějakou institucionální moc opírají, hrdiny by mohli být ti, kdo jednoduše utečou.